cheologia e Storia dell'Arte, núm. IX (1960), p. 5-73; «Cenno sui più recenti scavi del villaggio talaiotico di Ses Païsses ad Artà-Maiorca (Baleari)», *Studi Sardi*, núm. XVIII (1963), p. 22-52; «Informe sobre la IV campaña de excavaciones arqueológicas en ses Paises (Artá, Mallorca) de la Misión Italiana», *Noticiario Arqueológico Hispánico*, núm. 1-3 (1965), p. 116-130.

Catòlic democràtic i antifeixista, a banda de la carrera professional Giovanni Lilliu també va tenir una activitat cívica i política considerable, iniciada en els seus anys d'estudiant universitari a Roma, a les files de l'Acció Catòlica i de la Federazione Universitaria Cattolica Italiana. Un cop retornat a Càller, va militar a la Democràcia Cristiana. Això el va conduir a ocupar alguns càrrecs polítics a Sardenya (conseller regional entre el 1969 i el 1974; conseller comunal de Càller entre el 1975 i el 1980), però en l'àmbit polític ha destacat bàsicament com a pensador, amb una intensa activitat periodística, desenvolupada sobretot en l'àmbit sard, al diari *La Nuova Sardegna* i a *Sardegna Autonomia*, noticiari mensual del Consell Regional de l'illa, però també en l'italià, en publicacions de la importància d'*Il Giornale d'Italia* o i *Il Corriere della Sera*, i a escala internacional, en particular a *Le Monde*. Des del 1994, les seves posicions polítiques van evolucionar vers el pensament progressista de centreesquerra i l'acció sindicalista. Va ser, a més, un defensor decidit de la identitat cultural pròpia de Sardenya i de l'autonomia política de l'illa. Des de la presidència de l'Istituto Superiore Regionale Etnografico i la de la Fondazione Sardinia ha portat a terme una intensa tasca de posada en valor de la cultura, el patrimoni cultural i natural i la identitat autònoma dels sards. N'és un bon exemple la seva participació amb l'article «La Sardegna nella matrice mediterranea» a les Segones Jornades del CIEMEN (Abadia de Cuixà, 16-22 d'agost de 1977), que tenien per títol *Balears-Pitiüses, Còrsega, Sardenya per les reivindicacions nacionals* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1978, p. 5-13). De fet, en el seu escrit polític més important —el llibre *La costante resistenziale sarda*, de l'any 2002— desenvolupa la tesi que el tret fonamental de la història de Sardenya és la lluita mil·lenària contra l'assimilació per part dels diferents ocupants de l'illa, que n'hauria preservat uns trets peculiars d'arrels molt antigues.

La seva obra científica i cívica va obtenir un ampli reconeixement a Sardenya, a Itàlia i a escala internacional. Així, l'any 1953 va ser nomenat membre corresponent de la secció de Roma de l'Institut Arqueològic Alemany; el 1956, membre de l'Istituto di Studi Etruschi, amb seu a Florència; el 1964, membre honorífic de la Societat Arqueològica Lulliana de Mallorca; el 1973, membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans, i el 1990 membre de l'Accademia Nazionale dei Lincei, l'acadèmia més antiga del món i màxima institució cultural italiana. El 1966 va ser nomenat *commendatore al merito* de la República italiana, la més alta distinció de l'Estat italià. El 2007 va rebre de la regió autònoma de Sardenya el títol honorífic de «Sardus Pater», que s'atorga, precisament des d'aquell any, a persones de qualsevol nacionalitat que s'han distingit pel seu servei a Sardenya. La seva relació acadèmica amb l'arqueologia catalana fou intensa, en particular amb el professor Miquel Tarradell, acadèmic numerari de l'IEC, i també amb Guillem Rosselló Bordoy, amb qui dirigí els treballs de Ses Païsses, i amb altres erudits mallorquins, com Llorenç Garcies. De fet, arran de la seva estada a Artà es va interessar per la llengua catalana —que comprenia perfectament— i en particular per la poesia de Costa i Llobera.

Giovanni Lilliu va morir a Càller, a casa seva, el 19 de febrer de 2012, un mes abans de fer els noranta-vuit anys. Ha deixat un llegat intel·lectual extraordinari, tant d'ordre científic com cívic i cultural. Que descansi en pau al seu estimat poble natal de Barumini.

Manuel Mundó i Marcet (1923-2012)*

El doctor Mundó (Barcelona, 1923-2012), que va morir el dia de Nadal passat, ingressà de jovenet a l'escola del monestir de Montserrat (1932), on era abat el seu oncle Antoni Maria Marcet. A Montserrat professà com a monjo i hi restà fins a l'any 1967. La formació rebuda al monestir va ser decisiva per a desvetllar la seva vocació d'investigador de l'antiguitat tardana i l'alta edat mitjana. Vocació que s'afermà a Roma, on estudià paleografia i diplomàtica a l'Escola Superior Vaticana (1949), es doctorà en història eclesiàstica per la Universitat Pontifícia Gregoriana (1950) i es llicencià en arqueologia per l'Institut Pontifici d'Arqueologia Cristiana (1955). Amplià estudis a París (1950-1951) i a Munic (1954).

En aquesta primera etapa, ensenyà història eclesiàstica antiga, paleografia llatina i metodologia històrica a la Pontifícia Universitat Anselmiana de Roma (1952-1959) i també al monestir de Montserrat (1959-1965).

Havent deixat el monestir, va passar a exercir la docència a la Universitat Autònoma de Barcelona (1968), on va guanyar la càtedra de Paleografia i Diplomàtica (1981). Paral·lelament, va ser professor de l'Escola de Biblioteconomia de Barcelona (1974-1981).

Membre per oposició del cos estatal de facultatius d'arxius, biblioteques i museus, va ser arxiver de l'Arxiu Reial

* Text preparat per Josep M. Salrach i Marés, membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans i catedràtic d'Història Medieval a la Universitat Pompeu Fabra. E-mail: josep.salrach@upf.edu

de Barcelona (l'ACA: 1969-1978), fundador i director de la Biblioteca General de la Universitat Autònoma de Barcelona (1978-1983) i director de la Biblioteca de Catalunya (1987-1990).

Era membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1960), de l'Instituttet for Sammenlingnende Kulturforskning d'Oslo (1961), del Comité International de Paléographie Latine (1975), de l'Institut d'Estudis Catalans (1975), de la Société des Antiquaires de France (1980), de la Medieval Academy of America (1986) i de la Real Academia de la Historia (1992).

Estava en possessió de la Creu de Sant Jordi (2000).

En l'obra escrita del doctor Mundó, que supera àmpliament els dos-cents títols, hi ha un grup selecte de llibres, i un gran nombre d'articles publicats en revistes especialitzades de diferents països.

A finals dels anys seixanta, i això és un record personal, entre els estudiants d'història de la Universitat de Barcelona que ens especialitzàvem en història medieval circulaven notícies sobre les recerques d'un historiador sortit de Montserrat que estava familiaritzat amb l'epigrafia visigòtica i que era capaç de llegir la lletra invisible de palimpsests del segle VII i de desxifrar pissarres visigòtiques. Ens semblava extraordinari, fascinant.

Manuel Mundó era un gran historiador del monaquisme, dels orígens i l'expansió del monacat. Aquí, dins el marc europeu, se situen els seus estudis sobre antics sínodes abacials, sobre sant Benet i les seves relíquies, l'antiguitat i l'autenticitat de la regla benedictina i la figura de Cassiodor; i dins el marc hispànic, l'edició crítica de l'obra del monjo filòsof i viatger Baquiari i, en general, els estudis sobre el monaquisme visigòtic.

També era un expert en història de la Catalunya carolíngia i comtal. Ho palesen les recerques sobre la cronologia dels documents d'aquesta època, els abats de Sant Cugat del segle X, el políptic de béns i censos de Vilamajor i els escrits de l'abat i bisbe Oliba. Pels seus mèrits, l'Institut li encarregà, juntament amb Josep Maria Font i Rius, la direcció de *Catalunya carolíngia*, l'obra fundada per Ramon d'Abadal. Sota la seva direcció, que exercí amb indubtable rigor, es van publicar els volums IV, V i VI d'aquesta col·lecció, dedicats als comtats d'Osona i Manresa; Girona, Besalú, Empúries i Peralada, i Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet, respectivament.

Això no obstant, el més important ho portà a terme en el terreny de la codicologia, que entenia com una disciplina que transcendia l'estudi dels manuscrits com a objectes físics i s'integrava plenament en la història de la cultura. El gran coneixement de la paleografia, la Bíblia i els escrits dels Pares de l'Església li va permetre desenvolupar una tasca extraordinària d'identificació de manuscrits perduts de la Bíblia i de sacramentaris i martirologis, a través de simples retalls conservats com a cobertes de manuscrits. També, en el pla de la recerca codicològica, se situen els estudis sobre els còdexs isidorians de Ripoll i del segle X de Sant Cugat, i sobre els manuscrits litúrgics llenguadocians d'època carolíngia.

Mereix una referència especial l'estudi de les Bíblies de Ripoll, la de la Biblioteca Nacional de París i la del Vaticà. Entre 2002 i 2010 se'n va fer una edició facsímil en dos volums acompanyats d'un de tercer molt extens (més de quatre-centes pàgines) que conté l'estudi estilístic, històric i iconogràfic fet per Manuel Mundó. Segurament és la seva obra principal.

Encara en el pla de la codicologia, hem d'esmentar la important contribució al treball d'investigació en equip sobre el *Liber iudicum popularis*, la versió catalana del codi legislatiu visigòtic, de cap a l'any 1011. En els dos volums editats pel Departament de Justícia i Interior de la Generalitat de Catalunya els anys 2003 i 2008 s'observa bé l'aportació de Mundó: s'encarregà de l'estudi de l'únic manuscrit conservat sencer del *Liber*, dels fragments de manuscrits del mateix codi conservats, de l'estudi del jutge Bonsom que en fou l'autor i d'alguns dels textos complementaris del manuscrit.

Finalment, i com a mostra de l'extraordinària erudició i l'olfacte d'historiador de Manuel Mundó, s'ha d'esmentar el llibre sobre el santcrist d'ivori de Montserrat. Hi sosté, amb proves i arguments que no han estat desmentits, que es tracta d'una obra de joventut de Miquel Àngel.

Vist ara, des del final del camí, els coneixements d'Anscari Manuel Mundó, com se'l coneixia entre els historiadors, eren extraordinaris, i, el que és més destacable, ho portava amb modèstia, quasi diria amb humilitat. Es notava en el tracte personal, obert i cordial, i en la generositat intel·lectual. Aquest era, al nostre entendre, el mestre i amic que hem perdut.